

การพึ่งตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร

SELF-RELIANCE OF NON-FORMAL EDUCATIONAL STUDENTS IN BANGKOK

จิราพร เซ็นหอม และคณะ*

Jiraporn Senhom and Others

บทคัดย่อ

การพึ่งตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาให้ผู้ที่พลาดโอกาสเรียนจากระบบการศึกษาภาคปกติ ได้รับการเรียนรู้ โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ที่กว้างขวาง ส่งเสริมให้มีการพัฒนาการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามความสามารถของตนเองและยังส่งผลให้ประเทศมีศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น ปัจจัยเชิงสาเหตุของการพึ่งตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร ประกอบไปด้วย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกคือ ปัจจัยด้านสถานการณ์กับการพึ่งตนเองของนักเรียน ประกอบไปด้วย (1) การสนับสนุนจากครอบครัวและโรงเรียน (2) การมีตัวแบบที่ดีจากผู้ใกล้ชิด (3) การรับอิทธิพลจากสื่อ online (4) บรรยายภาศ วัฒนธรรมของสถานศึกษา และ (5) การบริหารจัดการของสถานศึกษาที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง และด้านที่ 2 คือ ปัจจัยด้านจิตลักษณะกับการพึ่งตนเองของนักเรียน ประกอบไปด้วย 1) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ 2) การมุ่งอนาคตและควบคุมตน การมุ่งอนาคตควบคุมตน 3) การเชื่ออำนาจในตนต่อการพึ่งตนเองกับการพึ่งตนเองของนักเรียน 4) ทักษะคิดต่อการพึ่งตนเอง และ 5) ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

คำสำคัญ: การพึ่งตนเอง, นักเรียนการศึกษานอกระบบ, กรุงเทพมหานคร

ABSTRACT

Self-formal education of students in Bangkok. This study provides an opportunity to learn from the regular education system. Has been learned With an emphasis on maximizing the potential

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตร การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา
ธารินทร์ รสานนท์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยพะเยา
โกศล มีคุณ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยพะเยา
นรา สมประสงค์ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยพะเยา

of the students. By allowing students to receive education continues throughout life, literally. There was a social learning space. Causal factors of self-reliance of students study in Bangkok consists of two aspects: the first factor is the situation with the self-reliance of students composed of (1) the support of family and school, (2) a. the models from the intimate (3) the influence of media online (4) cultural atmosphere of the school and (5) the management of educational institutions contributing to reliance. Itself and the second factor is the psychological characteristics of students to self-reliance include: 1) achievement motivation, 2) the future orientation and self control. The future orientation control their 3) the locus of self-sufficiency and self-reliance of 4 students) attitude towards self-reliance and 5) knowledge and understanding about self-reliance.

Keywords: Self – Reliance, Non-formal Educational Students, Bangkok

บทนำ

ปัจจุบัน แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579 ได้วางกรอบแนวคิดแผนการศึกษาแห่งชาติว่าคนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ โดยผู้เรียนสามารถเข้าถึงการศึกษา (Access) มีความเท่าเทียม (Equity) มีประสิทธิภาพ (Efficiency) มีคุณภาพ (Quality) และสามารถตอบโจทย์บริบทที่เปลี่ยนแปลง (Relevancy) ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21¹

การบริหารจัดการทางการศึกษาให้ความสำคัญกับคน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญตามแนวความคิด การบริหารงาน อันประกอบไปด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และกระบวนการทำงาน (Method) ซึ่งในระบบการศึกษา คน ประกอบไปด้วย ผู้บริหาร ครู-อาจารย์ นักเรียน รวมถึงบุคลากรอื่น ๆ ซึ่งทุกฝ่ายล้วนมีความสำคัญ การวิจัยและการพัฒนาบุคคลแต่ละกลุ่มล้วนสำคัญและเสริมสร้างความสำเร็จของการศึกษา

การศึกษาและพัฒนาคนนอกจากจะเน้นในด้านความรู้ ทักษะ แล้วนั้น ด้านจิตใจก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงเน้นเรื่อง ของจิตใจ เช่น ความพยายามอย่างไม่ลดละ ความพอเพียง และการพึ่งตนเอง

ลักษณะหนึ่งในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเน้น คือ “การพึ่งตนเอง” ซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง² ประกอบไปด้วย 1) พึ่งตนเองทางจิตใจคนที่มีความจิตใจเข้มแข็งต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริตธรรม แม้ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตแต่ก็มีได้ข้อแท้ 2) การพึ่งตนเองทางสังคมการสร้างชุมชนหรือสังคมด้วยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทุกคนทำหน้าที่อย่างเต็มที่เพื่อให้งานรุดหน้าอย่าง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579. (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, 2560), หน้า 80 – 81.

² รงค์ ประพันธ์พงศ์. เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่. (กรุงเทพมหานคร : สถาพรบุ๊คส์. 2550), หน้า 38.

พร้อมเพียง 3) ฟังตนเองทางธรรมชาติ การส่งเสริมความสามารถของผู้คนในท้องถิ่นในการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด 4) ฟังตนเองทางเทคโนโลยี การส่งเสริมให้มีการศึกษาทดลองและทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม 5) ฟังตนเองทางเศรษฐกิจ อยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น แม้ไม่มีเงินก็ยังมีทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น ข้าว ผัก ปลา และผลไม้ เพื่อการยังชีพและสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจต่อไป

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เป็นการเปิดโอกาสให้กับเยาวชนหรือกลุ่มคนที่ขาดโอกาสได้มีการศึกษาอย่างเสมอภาค และสามารถเกิดการเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจในการศึกษาสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้อย่างกว้างขวาง การจัดการเรียนการสอนยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยให้เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต³

กล่าวได้ว่า การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นแหล่งพัฒนาเยาวชนและบุคคลทั่วไป ที่สนใจในการศึกษาหาความรู้ และเป็นประเด็นที่น่าสนใจสำหรับผู้บริหารการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ดังกล่าวข้างต้น ผู้เรียนหรือนักเรียนที่มาเรียนในรูปแบบการศึกษานอกระบบอาจมีลักษณะและปัจจัยแห่งความสำเร็จแตกต่างจากนักเรียนในระบบทั่วไป อาทิ ศักยภาพในการเรียนรู้ สถานภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้เห็นความสำคัญถึง “การฟังตนเอง” มีความสำคัญต่อนักเรียน การศึกษานอกระบบ โดยการฟังตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบ มีทั้งด้านการเรียน และด้านเศรษฐกิจ หากได้มีการพัฒนาการฟังตนเองให้กับนักเรียนการศึกษานอกระบบอย่างได้ผล ก็จะสามารถทำให้กลุ่มเยาวชนกลุ่มนี้ซึ่งมีจำนวนค่อนข้างมากได้ประสบความสำเร็จในเบื้องต้นและเป็นพื้นฐานต่อไปในอนาคต และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ของชาติ

บทความนี้มุ่งศึกษา ปัจจัยเชิงสาเหตุของการฟังตนเองของนักเรียน การศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร ที่จะสามารถเป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายสำหรับการจัดการศึกษาและได้ข้อมูลเป็นแนวทางในการพัฒนาเยาวชนและการศึกษานอกระบบ รวมทั้งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศตามแนวทางยุทธศาสตร์ชาติต่อไป

การศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุ การฟังตนเองของนักเรียน

การฟังตนเองเป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคม ซึ่งเป็นหลักการสำคัญถ้าบุคคล สังคม และประเทศรู้จักฟังตนเองแล้ว บุคคล สังคม และประเทศนั้นย่อมพัฒนาตัวเองได้ เพราะหลักการที่สำคัญในชีวิตคือการฟังตนเอง⁴

³ ราชกิจจานุเบกษา. การมาตรฐานแห่งชาติ 2551 เล่มที่ 125 ตอนที่ 42 ก. 4 มีนาคม 2551. หน้า 2-4.

⁴ บุญทัน ดอกไธสง. การจัดการองค์การ. (กรุงเทพมหานคร. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย). 2535, หน้า 88.

กรมสามัญศึกษา⁵ ให้ความหมายการพึ่งตนเองของนักเรียน ดังนี้การพึ่งตนเอง คือ การเคารพตนเองเชื่อมั่นในความสามารถที่จะกระทำการใดๆ ให้สำเร็จได้ด้วยตนเองและไม่ทำตนให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระแก่ผู้อื่นหรือหมู่คณะโดยกำหนดขอบข่ายของการพึ่งตนเองไว้ 3 ด้าน ได้แก่

การพึ่งตนเองในการศึกษาเล่าเรียน หมายถึงการที่นักเรียนพยายามใช้ความรู้ความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่ก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น เมื่อมีปัญหาด้านการเรียนสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องด้วยวิธีสุจริตไม่ลอกผลงานของผู้อื่นหรือให้ผู้อื่นทำหรือเอาผลงานของผู้อื่นมาส่งอาจารย์เพื่อเอาคะแนน

การพึ่งตนเองในการทำงานร่วมกับผู้อื่น หมายถึง การที่นักเรียนใช้ความรู้ความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ไม่สร้างปัญหาหรือเป็นภาระให้แก่กลุ่ม สร้างบรรยากาศในการทำงานของกลุ่มให้เป็นไปอย่างราบรื่น ช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยเหตุผลและเต็มใจไม่คิดถึงความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างเพื่อนสมาชิกด้วยกัน

การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ หมายถึงการที่นักเรียนใช้ความรู้ความสามารถในการพึ่งตนเองอย่างเต็มที่ ในด้านเงินทองรู้จักหารายได้ในทางสุจริตสำหรับค่าใช้จ่ายส่วนตัวเพื่อแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ ผู้ปกครองโดยไม่กระทบกระเทือนต่อการศึกษาเล่าเรียน อาทิ เวลาว่างหลังเลิกเรียนรับจ้างส่งนม ปลุกผักสวนครัว ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้เครื่องอุปโภคบริโภคอย่างคุ้มค่า เช่น พยายามซ่อมแซมเสื้อผ้าให้ใช้ประโยชน์ได้อยู่เสมอ เลือกซื้ออาหารให้พอเหมาะไม่เหลือทิ้ง วางแผนการใช้เงินและเก็บออมอย่างมีสัดส่วน

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึงความสามารถในการดำรงตนได้อย่างมีอิสระ และสามารถบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ ในชีวิต ทั้งในด้านการเรียน ด้านเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิต ด้วยความอดทนพยายามที่จะประสบความสำเร็จด้วยตนเอง

การเสริมสร้างการพึ่งตนเองให้กับนักเรียนมีความสำคัญในฐานะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาใน 5 ประการ ดังต่อไปนี้ (1) ก่อให้เกิดพื้นฐานความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคม (Education Should be Relevant to the Society) (2) ก่อให้เกิดพื้นฐานในการให้บริการสังคม (The Educated Should Serve the Society) (3) ก่อให้เกิดพื้นฐานของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Educated Individuals Should be Integrated with Society) (4) ก่อให้เกิดพื้นฐานความสามารถในการแก้ไขปัญหา (Education should be Problem Solving) และ (5) ก่อให้เกิดพื้นฐานความสามารถทำงานได้ตรงตามความต้องการ (Education should be Work Oriented) จากความสำคัญทั้ง 5 ประการดังกล่าว นอกเหนือจากความสำคัญในการเสริมสร้างการพึ่งตนเองในตัวนักเรียนแล้วนั้น ยังเป็นพื้นฐานความสำคัญในการพึ่งตนเองของนักเรียนในแง่ของการเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศชาติด้วย⁶

⁵ กรมสามัญศึกษา. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา เล่มที่ 2 การปลูกฝังและเสริมสร้างค่านิยมในการพึ่งตนเอง. (กรุงเทพมหานคร. หน่วยงานพิเศษ), 2529.

⁶ Innocent Sanga, **Education for Self Reliance: Nyerere's Policy Recommendations in the Context of Tanzania.** (African Research Journal of Education and Social Sciences, Vol. 3, No. 2.

องค์ประกอบของการพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองเป็นลักษณะที่แสดงออกจากการเรียนรู้สะสมมาตั้งแต่วัยเยาว์พัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งเข้าสู่ผู้ใหญ่ โดยเริ่มตั้งแต่การควบคุมตนเองในวัยเด็กโดยอาศัยการเรียนรู้พฤติกรรมที่คาดหวังจากสังคมรอบข้าง อาทิ ในวัยเด็กได้ฝึกขับถ่ายอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนสามารถควบคุมตนเองได้ หรือการเล่นซึ่งเป็นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตลอดจนการช่วยเหลือตนเองทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองและค่อย ๆ ลดการช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้างลงจนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเต็มที่⁷ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ได้ถูกพัฒนาตลอดระยะเวลาตั้งแต่วัยเด็กจนถึงโตเป็นผู้ใหญ่ เมื่อพัฒนาได้สมบูรณ์แล้วสามารถสรุปองค์ประกอบการพึ่งตนเองได้ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ตารางที่ 1: องค์ประกอบการพึ่งตนเอง

	องค์ประกอบของการพึ่งตนเอง			
	ด้านการเรียน	ด้านการดำรงชีวิต	สังคม	เศรษฐกิจ
1) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9	✓	✓	✓	✓
2) กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ	✓	✓	✓	✓
3) ประวิณ รอดเขียว		✓	✓	
4) พิษณุพร รุโจปการ		✓	✓	

จากตารางเห็นได้ว่าองค์ประกอบของการพึ่งตนเองของนักเรียน ประกอบไปด้วยด้านสำคัญ ๆ ได้แก่ การพึ่งตนเองด้านการเรียน การพึ่งตนเองด้านการดำรงชีวิต การพึ่งตนเองทางด้านสังคม การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ

ปัจจัยเชิงสาเหตุของการพึ่งตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร

ปัจจัยเชิงสาเหตุของการพึ่งตนเองของนักเรียน เป็นปัจจัยที่อาจจะมีผลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมพึ่งตนเองของนักเรียน การศึกษาครั้งนี้ศึกษาตามแนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism model) เพื่อเป็นการหาสาเหตุของพฤติกรรมนักเรียนในการพึ่งตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีที่สร้างรูปแบบที่เรียกว่าปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) ซึ่งมีแนวคิดที่ว่า แม้ในลักษณะสถานการณ์เดียวกันบุคคลต่าง ๆ ย่อมมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปดังนั้นสาเหตุของพฤติกรรมจึง

⁷ ประไพ สมปราชญ์นันท์. ผลของการใช้สถานการณ์จำลองที่มีต่อการพึ่งตนเองด้านการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒาราม ในพระบรมราชินูปถัมภ์. (กรุงเทพมหานคร. สารนิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2545), หน้า 29.

มีสาเหตุมาจากสภาวะจิตหรือลักษณะจิตของบุคคลนั้นรวมเข้ากับลักษณะทางสถานการณ์จึงก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ⁸ ซึ่งกล่าวโดยสรุปว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเกิดขึ้นจากสาเหตุดังต่อไปนี้

1.1 ลักษณะของสถานการณ์ปัจจุบัน คือสิ่งที่อยู่รอบตัวบุคคล ต่างมีอิทธิพลต่อการกระทำของบุคคล ในลักษณะที่บุคคลรับรู้เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัว คือความ และแสดงพฤติกรรม เพื่อปฏิสัมพันธ์กับ สิ่งที่อยู่รอบตัวนั้น อาทิ การรับรู้การสนับสนุนทางสังคมจากคนรอบข้าง เมื่อบุคคลรอบข้างมีการแสดงออกเกี่ยวกับการสนับสนุนช่วยเหลืออย่างไร ในปริมาณมากน้อยเพียงใด และมีความถี่ขนาดไหน การแสดงออกเช่นนี้เป็นสถานการณ์ที่บุคคลรับรู้ แล้วนำมาตีความว่า ตนได้รับการสนับสนุนทางสังคมอย่างไร หลังจากนั้นบุคคลจึงแสดงออกมา

1.2 จิตลักษณะเดิมของบุคคล คือ จิตลักษณะที่เกิดจากการสะสมตั้งแต่เด็กและติดตัวบุคคลมาในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ซึ่งมักเป็นจิตลักษณะที่มีพื้นฐานมาจากการอบรมถ่ายทอดทางสังคมจากสถาบันทางสังคมที่สำคัญ อาทิ ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา จิตลักษณะเดิมที่ถูกศึกษามากในอดีตคือ สติปัญญา (Intelligence)

1.3 จิตลักษณะตามสถานการณ์ หรือ ปฏิสัมพันธ์แบบในตน (Organismic Interaction) ซึ่งอธิบายถึงลักษณะทางจิตของบุคคลที่กระทำโดยการเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์กับจิตลักษณะเดิมของบุคคล ก่อให้เกิดจิตลักษณะตามสถานการณ์ของบุคคลนั้น ๆ เช่นความเครียดอันเกิดจากสถานการณ์ที่เผชิญ ความรู้สึกอันเกิดจากสถานการณ์ รวมไปถึงทัศนคติต่อพฤติกรรมที่บุคคลจะกระทำ โดยทั้งหมดอาจเกิดขึ้นพร้อมกันได้มากกว่าลักษณะเดียว ซึ่งต้องใช้วิธีการวัดโดยทางอ้อมเพราะการสังเกตอาการหรือแสดงออกอาจทำได้ยาก รูปแบบของความสัมพันธ์สามารถสรุปดังภาพในหน้าถัดไป

1. ปัจจัยด้านสถานการณ์กับการพึ่งตนเองของนักเรียน

ปัจจัยด้านสถานการณ์ของนักเรียนเกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง รวบรวมได้จากการประมวลเอกสารประกอบไปด้วย

1.1 การสนับสนุนจากครอบครัวและโรงเรียน การสนับสนุนจากครอบครัวและโรงเรียนเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการพึ่งตนเองของนักเรียนเป็นการช่วยเหลือให้นักเรียนสามารถประสบความสำเร็จด้าน การศึกษารวมถึงด้านอื่นๆ อาทิ ด้านสังคม เศรษฐกิจ ในชีวิตโดยการสนับสนุนจากครอบครัวและโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนทางสังคม

1.2 การมีตัวแบบที่ดีจากผู้ใกล้ชิด การมีตัวแบบที่ดีจะทำให้บุคคลนั้นมี พฤติกรรมที่น่าปรารถนาในด้านที่ดีเพราะได้รับอิทธิพลจากการเห็นแบบอย่างที่ดีทำให้เกิดการเรียนรู้จากบุคคลเหล่านั้น จนสะท้อนออกมาในด้านพฤติกรรมต่างๆ เช่น การสนับสนุนจากเพื่อน การมีแบบอย่างจากเพื่อน และการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม เป็นต้น ทำให้เกิด พฤติกรรมที่น่าปรารถนาที่ดีได้ ดังนั้นจึงคาดได้ว่า นักศึกษาที่เห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อนมากจะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมการป้องกันตนเองเกิดขยะมากกว่าผู้ที่เห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อนน้อย

⁸ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) เพื่อการวิจัยสาเหตุของพฤติกรรม และการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์. (ทันตภิบาล,10 (2):, หน้า 105-108.

1.3 การรับอิทธิพลจากสื่อ online การรับอิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับการเรียน การคบเพื่อน การดำรงชีวิต และเศรษฐกิจของนักเรียน กศน. เป็นการเปิดรับข่าวสารต่าง ๆ ในสื่อออนไลน์ บนโลกอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีความสะดวก รวดเร็ว สามารถส่งต่อข้อมูลได้อย่างทันเหตุการณ์ ข้อมูลข่าวสารมีความทันสมัย ช่องทางการนำเสนอข่าวสารที่มีความโดดเด่นและหลากหลาย อาทิ เว็บไซต์ ไลน์ ทีวี การส่งข้อมูลผ่านอีเมล ช่วยสนับสนุนให้การเรียน การคบเพื่อน การดำรงชีวิต และเศรษฐกิจของนักเรียน กศน. เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

1.4 บรรยากาศวัฒนธรรมของสถานศึกษา วัฒนธรรมสถานศึกษามีส่วนสำคัญในการขัดเกลาทางสังคมหล่อหลอมความเชื่อ และค่านิยม ให้เกิดในผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียน โดยเฉพาะตัวนักเรียน หากนักเรียนอยู่ในวัฒนธรรมที่เหมาะสมจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

1.5 การบริหารจัดการของสถานศึกษาที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง เป็นการพยายามที่จะดำเนินงานทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยมีผลผลิตคือผู้เรียนที่มีคุณภาพ ในมิติต่าง ๆ อันได้แก่ 1) การบริหารในส่วนของสถานศึกษาและบุคลากร 2) การพัฒนาหลักสูตรและคุณภาพผู้เรียน 3) กิจกรรมนักเรียน

2. ปัจจัยด้านจิตลักษณะกับการพึ่งตนเองของนักเรียน

การศึกษาปัจจัยของการพึ่งตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบ ให้ความสำคัญกับลักษณะที่เป็นจิตใจของนักเรียนซึ่งพิจารณาตามกรอบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม มี 2 กลุ่ม คือ จิตลักษณะ (เดิม) กับจิตลักษณะตามสถานการณ์ ซึ่งตัวแปรทั้งสองกลุ่มนี้มีความสำคัญมาก และอยู่ในขอบข่ายทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม ซึ่งก่อนที่จะนำเสนอในแต่ละจิตลักษณะจึงขอเสนอทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจพื้นฐานของจิตลักษณะของคนไทย และความเกี่ยวข้องกับตัวแปรเหล่านั้น

จิตลักษณะ หรือลักษณะทางจิตใจของบุคคล สามารถเป็นเครื่องสะท้อนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ อาทิ พฤติกรรมการรับผิดชอบ พฤติกรรมเอื้อเฟื้อพฤติกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีซึ่งเป็นพฤติกรรมที่พึงปรารถนาโดยอาจอธิบายได้ด้วยทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม⁹

ส่วนที่หนึ่ง ส่วนราก ประกอบด้วยรากหลัก 3 รากคือ (1) สุขภาพจิต (2) สติปัญญา (3) ประสบการณ์ทางสังคม ซึ่งบุคคลจะต้องมีรากฐานทั้งสามในปริมาณที่เหมาะสมจึงจะทำให้ส่วนต่อไปแข็งแรง

ส่วนที่สอง ส่วนลำต้น ประกอบด้วยห้าองค์ประกอบทางจิตลักษณะคือ (1) ทศนคติ ค่านิยมและคุณธรรม (2) เหตุผลเชิงจริยธรรม (3) ความเชื่ออำนาจในตน (4) ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน (5) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ จิตลักษณะทั้งห้าประการดังกล่าวเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาใช้ในการทำนายอธิบายถึงพฤติกรรมได้

ส่วนที่สาม ส่วนดอกและผล เป็นส่วนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่าง ๆ ทั้งนี้ ในการศึกษาครั้งนี้ มีปัจจัยด้านจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองของนักเรียน 3 ประการ ได้แก่

⁹ ดวงเดือน พันธุมนาวิน. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม : การวิจัยและการพัฒนาบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543). หน้า 2-3.

2.1 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในด้านการเรียน จำเป็นต้องอาศัยแรงจูงใจที่อยากจะประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง แรงจูงใจดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับการเรียน นั้นคือแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

2.2 การมุ่งอนาคตและควบคุมตน การมุ่งอนาคตควบคุมตน คือ ความสามารถในการคาดการณ์ไกลไปในอนาคตว่าจะเกิดอะไรขึ้นได้อย่างชัดเจน ตรงกับความเป็นจริง ยอมรับความเป็นจริง ส่วนการควบคุมตนเป็นการเห็นความสำคัญของประโยชน์ที่จะมีมาในอนาคตมากกว่าประโยชน์ในปัจจุบัน มีการแสดงออกถึงการอดได้รอได้ และเชื่อว่าการกระทำของตนจะส่งผลดีตามที่ตนต้องการได้ มีการให้รางวัลหรือลงโทษตนเองเมื่อทำได้สำเร็จหรือล้มเหลว¹⁰

2.3 การเชื่ออำนาจในตนเองต่อการพึ่งตนเองกับการพึ่งตนเองของนักเรียน การที่นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพที่จะเกิดขึ้นกับตนนั้นมีสาเหตุส่วนใหญ่มาจากการจัดการตนเอง ตนทำดีก็จะได้ผลดี ตนทำมากก็จะได้มาก ถ้าทำน้อยก็จะได้ผลตามต้องการน้อยด้วย ทำให้เกิดความเชื่อว่าตนสามารถทำนายได้ควบคุมได้ เชื่อว่าตนสามารถจัดการที่สาเหตุเพื่อให้เกิดผลที่ต้องการได้จริง การเชื่ออำนาจในตนเองของนักเรียนในการวิจัยนี้เน้นเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง (ทั้งด้านการเรียนและการคบเพื่อน ด้านการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจ

2.4 ทักษะต่อการพึ่งตนเอง การที่นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ คุณ – โทษของการพึ่งตนเอง มีความชอบ เห็นคุณค่า และมีความตั้งใจหรือพร้อมที่จะพึ่งตนเอง ซึ่งนักเรียนจะต้องมีองค์ประกอบเกี่ยวกับทักษะ 3 ประการ คือ (1) องค์ประกอบด้านความรู้ความเข้าใจ (2) ด้านความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ และ (3) ด้านการกระทำ เกี่ยวกับความตั้งใจก่อพฤติกรรม ซึ่งทั้ง 3 เป็นแนวโน้มที่จะมีการปฏิบัติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คนเรามีทัศนคติเกี่ยวข้องในสิ่งนั้น และจะส่งผลถึงความสามารถในการดำรงตนได้อย่างมีอิสระ และสามารถบรรลุเป้าหมายต่างๆ ในชีวิต ทั้งใน ด้านการเรียนและการคบเพื่อน และด้านการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจ

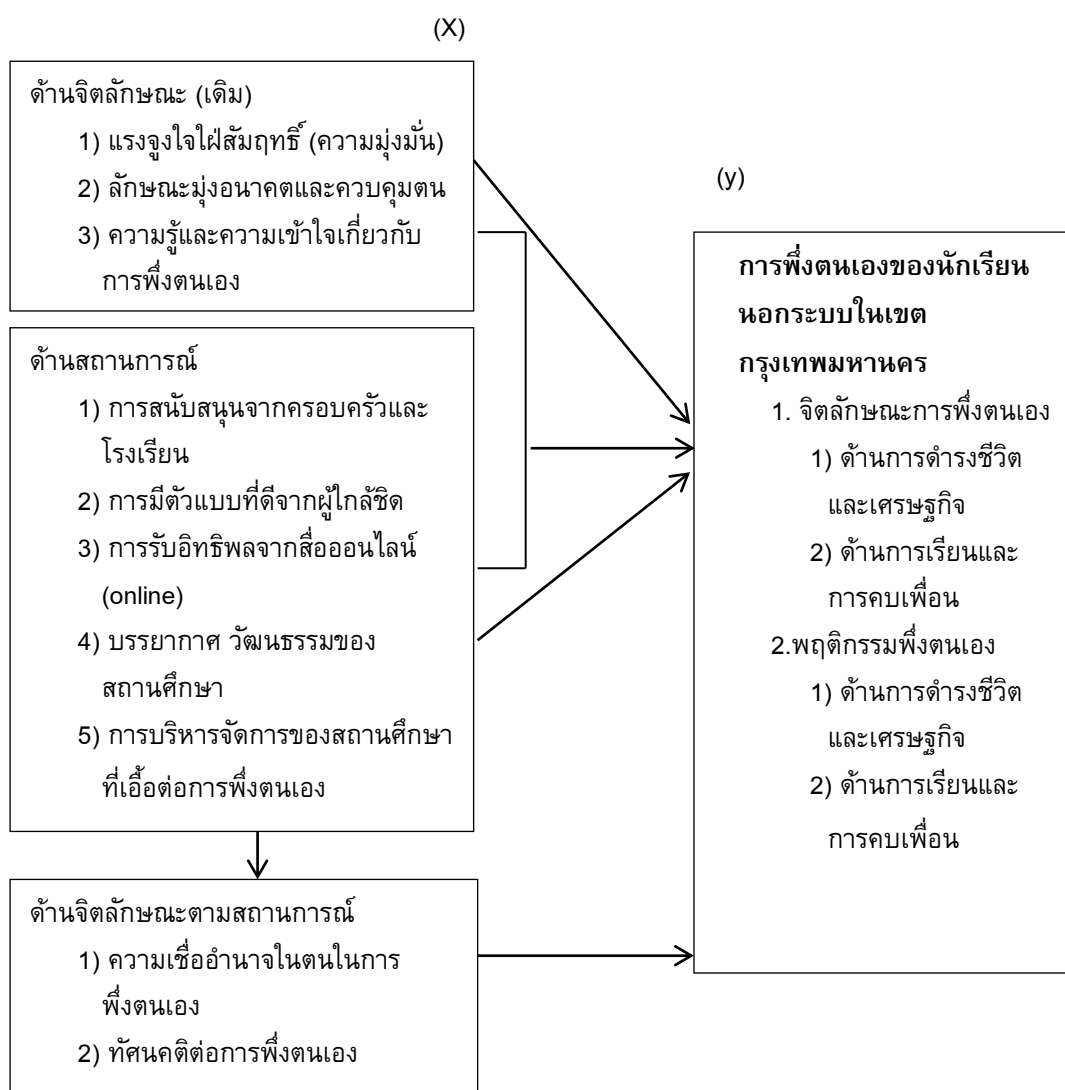
2.5 ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง คือ ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นและสามารถรับรู้ได้ สามารถแบ่งเป็นระดับ อาทิ ระดับที่ระลึกได้ ระดับที่รวบรวมสาระสำคัญได้ ระดับการนำไปใช้ ระดับของการวิเคราะห์ ระดับของการสังเคราะห์ ระดับของการประเมินผล การเกิดขึ้นข้อความรู้จะต้องสามารถขยายความเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจของบุคคล เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงต่อเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัจจัยเชิงสาเหตุของการพึ่งตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร ประกอบไปด้วย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกคือปัจจัยด้านสถานการณ์กับการพึ่งตนเองของนักเรียน ประกอบไปด้วย (1) การสนับสนุนจากครอบครัวและโรงเรียน (2) การมีตัวแบบที่ดีจากผู้ใกล้ชิด (3) การรับอิทธิพลจากสื่อ online (4) บรรยายภาศ วัฒนธรรมของสถานศึกษา และ (5) การบริหารจัดการของ

¹⁰ ดวงเดือน พันธุมนาวิน. *ทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะ: การวิจัยและการพัฒนาบุคคล*. (กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ. สถาบันคิดพัฒนาบริหารศาสตร์. 2538).; อ้อมเดือน สดมณี และคณะ. *การศึกษาการเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล : กรณีศึกษาวิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี*. (วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 1.)

สถานศึกษาที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง และด้านที่ 2 คือ ปัจจัยด้านจิตลักษณะกับการพึ่งตนเองของนักเรียน ประกอบไปด้วย 1) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ 2) การมุ่งอนาคตและควบคุมตน การมุ่งอนาคตควบคุมตน 3) การเชื่ออำนาจในตนเองต่อการพึ่งตนเองกับการพึ่งตนเองของนักเรียน 4) ทักษะคิดต่อการพึ่งตนเอง และ 5) ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง สามารถแสดงได้ตามภาพประกอบที่ 1 ต่อไปนี้

ภาพที่ประกอบที่ 1: ปัจจัยเชิงสาเหตุของการพึ่งตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร

ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้เขียน

บทสรุป

การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาให้ผู้ที่มีเวลาว่างเรียนจากระบบการศึกษาภาคปกติ หรือผู้ต้องการพัฒนาตนเอง ได้รับการเรียนรู้ โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ที่กว้างขวาง ส่งเสริมให้มีการพัฒนาการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามความสามารถของตนเองและยังส่งผลให้ประเทศมีศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น โดยมุ่งเน้นให้คนมีคุณธรรมนำความรู้ ส่งผลไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาอาชีพของตนต่อไป

นักเรียนการศึกษานอกระบบจึงเป็นผู้ที่ใช้ความมานะพากเพียร ในการเรียนมากกว่าผู้ที่อยู่ในการศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะต้องใช้เวลาในการทำงานและการเรียนควบคู่กันไป พฤติกรรมของนักเรียนการศึกษานอกระบบจึงต้องใช้การเรียนและการดำรงชีวิต มีพฤติกรรมพึงตนเองทั้งในด้านการเรียนและการดำรงชีวิต การพึงตนเอง เป็นความสามารถในการดำรงตนได้อย่างมีอิสระ และสามารถบรรลุเป้าหมายต่างๆ ในชีวิต ทั้งในด้านการเรียน ด้านเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิต ด้วยความอดทน พยายามที่จะประสบความสำเร็จด้วยตนเอง

ปัจจัยเชิงสาเหตุของการพึงตนเองของนักเรียนการศึกษานอกระบบในกรุงเทพมหานคร ในด้านการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อการพัฒนาตนเอง พัฒนาด้านชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพการศึกษาของตนเองให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยกำลังความสามารถ สติปัญญา ทักษะต่างๆ พฤติกรรมพึงตนเองมี 2 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการเรียนและการคบเพื่อน เป็นการกระทำหรือการแสดงออกของนักเรียนในการพึงตนเองในการเรียน ทั้งก่อน ระหว่าง และหลังเรียน แสดงออกถึงการพึงตนเองในการคบเพื่อน ทั้งการแสวงหาเพื่อนที่เหมาะสม รักษาสัมพันธภาพที่ดี เผชิญปัญหาจากการคบเพื่อน โดยเป็นการกระทำอย่างอิสระ พร้อมทั้งจะอดทน ให้ความพยายาม เพื่อการบรรลุเป้าหมาย (2) ด้านการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจ เป็นการกระทำหรือการแสดงออกของนักเรียนในการพึงตนเองในการดำรงชีวิต ซึ่งเกี่ยวกับการอยู่อาศัย การบริโภค การเดินทาง การรักษาสุขภาพ การพักผ่อนและนันทนาการ การแสดงออกที่จะพึงตนเองในทางเศรษฐกิจ เกี่ยวกับการแสวงหาและการใช้จ่ายในการดำรงชีวิต การเรียน การคบเพื่อน โดยเป็นการกระทำอย่างอิสระ พร้อมทั้งจะอดทน ให้ความพยายาม เพื่อการบรรลุเป้าหมาย

การที่นักเรียนได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและ/หรือบุคคลใกล้ชิดใน 2 ขอบข่าย คือ **ด้านการเรียนและการคบเพื่อน** ลักษณะทางจิตใจของนักเรียนที่มุ่งมั่นหรือยึดมั่นที่จะพึงตนเองทางด้านการเรียน มุ่งมั่นหรือยึดมั่นที่จะพึงตนเองในการคบเพื่อน ทั้งการแสวงหาเพื่อนที่เหมาะสม รักษาสัมพันธภาพที่ดี เผชิญปัญหาจากการคบเพื่อน โดยเป็นการคิดอย่างอิสระ พร้อมทั้งจะอดทน ให้ความพยายาม เพื่อการบรรลุเป้าหมาย และ **ด้านการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจ** นักเรียนที่มุ่งมั่นหรือยึดมั่นที่จะพึงตนเองทางด้านการดำรงชีวิต ซึ่งเกี่ยวกับการอยู่อาศัย การบริโภค การเดินทาง การรักษาสุขภาพ การพักผ่อนและนันทนาการ มุ่งมั่นที่จะพึงตนเองในทางเศรษฐกิจ เกี่ยวกับการแสวงหาและการใช้จ่ายในการดำรงชีวิต

การมีตัวแบบที่ดีจะทำให้บุคคลนั้นมี พฤติกรรมที่น่าปรารถนาในด้านที่ดีเพราะได้รับอิทธิพลจากการเห็นแบบอย่างที่ดี ทำให้เกิดการเรียนแบบและเรียนรู้ จากบุคคลเหล่านั้น จนสะท้อนออกมาในด้านพฤติกรรมต่างๆ เช่น การสนับสนุนจากเพื่อน การมีแบบอย่าง จากเพื่อน และการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม เป็นต้น ทำให้

เกิด พฤติกรรมที่น่าปรารถนาที่ดีได้ ดังนั้นจึงคาดได้ว่า นักศึกษาที่เห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อนมากจะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมการป้องกันการเกิดปัญหามากกว่าผู้ที่เห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อนน้อย

ปัจจุบันการรับอิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับการเรียน การคบเพื่อน การดำรงชีวิต และเศรษฐกิจของนักเรียน กศน. เป็นการเปิดรับข่าวสารต่างๆ ในสื่อออนไลน์บนโลกอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีความสะดวก รวดเร็ว สามารถส่งต่อข้อมูลได้อย่างทันเหตุการณ์ ข้อมูลข่าวสารมีความทันสมัย ช่องทางการนำเสนอข่าวสารที่มีความโดดเด่นและหลากหลาย อาทิ เว็บไซต์ ไลน์ การส่งข้อมูลผ่านอีเมล

นักเรียนสามารถคาดการณ์ไกลไปในอนาคตว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับตัวนักเรียนเองได้อย่างชัดเจน ตรงกับความเป็นจริง ยอมรับความเป็นจริง และเห็นความสำคัญของประโยชน์ที่จะมีมาในอนาคตมากกว่าประโยชน์ในปัจจุบัน

นอกจากนี้การที่นักเรียนเกิดการเรียนรู้ว่าผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับตนนั้นมีสาเหตุส่วนใหญ่มาจากการจัดการตนเอง ตนทำดีก็จะได้ผลดี ตนทำมากก็จะได้มาก ถ้าทำน้อยก็จะเกิดผลตามต้องการน้อยด้วย ทำให้เกิดความเชื่อว่าตนสามารถทำนายได้ควบคุมได้ เชื่อว่าตนสามารถจัดการที่สาเหตุเพื่อให้เกิดผลที่ต้องการได้จริง การเชื่ออำนาจในตนของนักเรียนในการวิจัยนี้เน้นเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ทั้งด้านการเรียนและการคบเพื่อน และด้านการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579.**

กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ. 2560

กรมสามัญศึกษา. **การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา เล่มที่ 2 การปลูกฝังและเสริมสร้างค่านิยมในการพึ่งตนเอง.** กรุงเทพมหานคร : หน่วยงานนี้เทศก์, 2529.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคคล.** กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ. สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์. 2538.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) เพื่อการวิจัยสาเหตุของพฤติกรรม และการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์.** ทันตภิบาล, 10 (2), 2541 หน้า 105-108.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม : การวิจัยและการพัฒนาบุคคล.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543.

บุญทัน ดอกไธสง. **การจัดการองค์การ.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. 2535.

ประไพ สมปราชญ์นันท์. **ผลของการใช้สถานการณ์จำลองที่มีต่อการพึ่งตนเองด้านการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒาราม ในพระบรมราชินูปถัมภ์ กรุงเทพมหานคร, สารนิพนธ์ (กศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา) - มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2545.**

รงค์ ประพันธ์พงศ์. **เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่.** กรุงเทพมหานคร : สถาพรบุ๊คส์, 2550

ราชกิจจานุเบกษา. **การมาตรฐานแห่งชาติ 2551 เล่มที่ 125 ตอนที่ 42 ก. 4 มีนาคม 2551. หน้า 2-4.**

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2562)

อ้อมเดือน สดมณี และคณะ, การศึกษาการเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
ราชมงคล : กรณีศึกษาวิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 1. 2553.

Innocent Sanga, **Education for Self Reliance: Nyerere's Policy Recommendations in the Context
of Tanzania.** African Research Journal of Education and Social Sciences, Vol. 3, No. 2,
2016.